

Haccın Sembolik Anlamına Dair - Dr. Mustafa Öztürk

Arap dilinde "gitmek, yönelmek, ziyaret etmek" gibi anlamlar içeren hac kelimesi, bir fıkıh terimi olarak, imkânı olan her Müslümanın belirli bir zaman içinde, belirli mekânları ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadete tekabül eder.

Hac, aslında manevî ve derunî bir tecrübedir; çünkü İslam'daki diğer bütün ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de aslanan, ta'lil değil teslimiyettir; aklîleştirme değil içselleştirme. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse hac, birtakım dinî ve/veya dünyevî faydalar içeriyor olmasından ziyade, öncelikle ve özellikle Allah emrettiği için yapılan ve yapılması gereken bir ibadettir. Esasen, ibadet ve ubudiyetin doyumsuz hazzı da burada saklıdır.

Kanaatimizce, aklın ta'abbudî alana müdahil kılınması, diğer bir deyişle, ibadetin rasyonalize edilmesi, kulluktan hasıl olan neşeyi törpüler. Çünkü akıl hep sebep, illet ve menatla meşgul olur. Bu yüzden durup dinlenmeden, "ne, niçin ve neden" diye sorup sorgular. Hac söz konusu olduğunda, akıl, doğasında mündemiç bulunan o isyankârlık uyarınca yine çok sorular sorar.

Evet, akıl sorular sormaktan kendini alamaz. Tıpkı Hz. Ömer'in Hacer-i esved karşısında, "Allah'a andolsun ki, senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Rasûlullah seni istilâm ediyor görmeseydim, ben de seni istilâm etmezdim." (Buhârî, Hac, 57) veya "Eğer Rasûlullah'ı seni öperken görmeseydim seni öpmezdim" (Buhârî, Hac, 60) demekten kendisini alamadığı gibi... Ancak, Hz. Ömer'in bu ilginç sözünden de hemen anlaşılacağı gibi, ta'abbudi, alanda tayin edici unsur akıl ve ictihad değil iman, adanış ve teslimiyettir. Bu sebeple, ibadetin gerçek mahiyetini belirlemeye yönelik çaba, akıldan ziyade kalp ve gönülle kaim olmalıdır.

Nitekim Allah, hacca dair şöyle buyurur: "Safa ve Merve, Allah'ın dininin nişanelerindedir." (Bakara,158. İlâhî semboller hakkında ayrıca bkz. Hac, 32, 36). Yani Safa ve Merve, birer ilâhî işaret ve nişanedir.

Bilindiği gibi insanlar, dinî ve gayri dinî pek çok şeye paha biçilemeyecek bir sembolik ve semiyotik değer atfeder ve bu değer atfını çoğu zaman, hatta hiçbir zaman aklen gerekçelendirme ihtiyacı hissetmediği gibi, tartışma konusu yapmaya da yanaşmaz. Çünkü hayat sadece elle tutulup gözle görünen ve akılla temellendirilen eşya ile kâim değildir. Din ve ibadet denen dinî tecrübe de böyledir. Daha açıkçası, din sadece beyaz ve siyahtan, yani emir ve yasaktan oluşan bir alan değildir.

Bütün bu söylenenlerden İslam'ın akıl dışı bir din olduğu sonucuna varılmamalıdır. Bilâkis, Allah'ın Kur'an'da emrettiği tüm vecibeler, mutlak surette pek çok hikmet içerir. Sözelimi, namazın hayâsızlıktan alıkoymak gibi çok önemli bir işlevi vardır. Zekât, sosyal adaleti tesis yönünde emsalsiz bir fonksiyona sahiptir. Oruç, hac ve sair vecibeler için de çok sayıda hikmetten söz edilebilir. Ancak bütün bunlar, birtakım dünyevî ve beşeri fay-dalar içermesinden ziyade, sırf Allah buyurduğu için ifa ve icra edilmesi gereken vecibelerdir.

Özetle, kulluk ya da ibadet, gizemli ve büyümlü bir tecrübedir. Bunun gizemi irrasyonel oluşunda, büyümlü ise aşkın bir varlığa müteveccih oluşunda saklıdır. İslâm'daki hac farızasının ta şıdığı sembolik anlam da işte tam bu noktada tebarüz eder. Sözelimi, Allah'ın tayin ettiği iki nişane olan Safa ve Merve arasında icra edilen sa'y, Müslümanın sırf Allah istediği için katıldığı bir yürüyüştür. Sa'y adı verilen bu yürüyüşe Safa tepesiğinden başlanır ve Merve'de tamamlanır. Müslüman, Safâ ve Merve'de durup Kâbe'ye döner, ellerini duada olduğu gibi kaldırıp Allah'a hamdeder, tekbir ve tehlilde bulunur, Hz. Peygamber'e salât-ü selâm getirir ve yine dua eder.

Burada aslolan, akli kapı dışarı ederek tam bir teslimiyet ve samimiyetle Allah'a yakarıştta bulunmak ve yine tam bir tezellülle, O'nun huzurunda bulunmanın farkında olmaktır. Bu farkında oluş içinde Safa ve Merve, nesnel ve fiziksel durum ve konumundan bambaşka bir anlam kazanır. Dahası, onlar artık bir kaya veya toprak parçası değil, kendisine tezellülle dua ve niyazda bulunulan zat-ı ilâhiyenin huzurudur. Çünkü, "Safa ve Merve bana ait birer nişanedir" diyen bizatihi O'dur. Safa ve Merve hakkında söylediklerimiz, Kâbe'nin güneydoğu köşesine tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirilen 30 cm. çapındaki kara taş (Hacer-i esved) için de aynıyla geçerlidir. Tavafa başlama noktasını göstermek gibi bir pratik faydası bulunan bu taşın manevî değerine dair çok sayıda rivayet vardır. Bu rivayetler, birtakım efsanevi telâkkilerden kaynaklanmaktadır. Oysa hac-i esved, önce Hz. İbrahim'in sonra da Hz. Peygamber'in ve ashabının hatırasını yadetmeye vesile olan bir sembol ve nişanedir. Nitekim Hz. Peygamber'den ve ashaptan gelen bazı rivayetler uyarınca hac-i esved istilâm sırasında okunması müstehap addedilen duanın içeriği de açıkça bu noktaya işaret etmektedir:

"Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür. Allah'ım! Sana iman etmemin, kitabını tasdik etmemin, ahdine vefa göstermemin ve peygamberin Muhammed'in sünnetine uymamın bir işareti veya nişanesi olarak [Hacer-i esved istilâm ediyorum]." (Bismillahi ve'llâhu ekber. Allahümme îmânen bike ve tasdikân bikitâbike ve vefâen biahdike ve't-tibâan li sünneti nebiyyike Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem... (Bkz. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, III. 239-240). fiu halde, hac-i esved, özünde kutsal bir taş değil, Hz. İbrahim'den başlayan ve Hz. Peygamberle birlikte devam edip günümüze kadar gelen bir dinî geleneğin ihya ve ibkasına vesile teşkil eden bir semboldür. Dolayısıyla, Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmek, kulluk

ve itaat gibi manevî, ruhi ve derunî tecrübeleri birtakım ritüellerle izhar etmek gibi bir sembolik anlam taşır.

İşte bu sembolizm uyarınca Kâbe de Beytullah (zat-ı ilâhiyyenin evi) diye nitelendirilir. Kâbe Allah'ın evi olduğuna göre hac da bir bakıma sıla-i rahimdir. Şöyle ki, ebeveyn ve yakın akraba her zaman sevilir, bedenler ayrı olsa da gönüller onlarla birlikte olur çoğu zaman. Ancak gönüllerin bir olması, gerek sevginin ispatına, gerekse ayrılıktan doğan hasret ve özlemin giderilmesine kifayet etmez. Bizzat gidip görmek, ziyaret edip halleşmek, helallesmek gerekir. İşte hac da bir anlamda, bizzat Allah Teâlâ'nın belirlediği mekânı ziyaret etmek ve böylece O'na müteveccih olan sevgiyi izhar ve ispat etmektir. Bunun içindir ki, Müslüman telbiyede şöyle der: "Buyur Allah'ım, emrine amadeyim buyur! Davetini duydum, Sana yöneldim. fierikin yok Allah'ım! Emrine uydum, kapına geldim. Hamd Sanadır; nimet Senin, mülk senindir. fierîkin yok Allah'ım!"... İşte haccın ifade ettiği sembolik anlam bu yakarıшта saklıdır. Vallahu A'lem.

Hacer-i esved, özünde kutsal bir taş değil, Hz. İbrahim'den başlayan ve Hz. Peygamberle birlikte devam edip günümüze kadar gelen bir dinî geleneğin ihya ve ibkasına vesile teşkil eden bir semboldür. Dolayısıyla, Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmek, kulluk ve itaat gibi manevî, ruhi ve derunî tecrübeleri birtakım ritüellerle izhar etmek gibi bir sembolik anlam taşır.

Hac, manevî ve derunî bir tecrübedir; çünkü İslam'daki diğer bütün ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de aslolan, ta'lil değil teslimiyettir; aklileştirme değil içselleştirmedir. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse hac, birtakım dinî ve/veya dünyevî faydalar içeriyor olmasından ziyade, öncelikle ve özellikle Allah emrettiği için yapılan ve yapılması gereken bir ibadettir.